

HET ONGEBORENE

Guy Eugène Dubois

dharmabooks

• *Sabbadanam Dhammadanam jinati —
De gift van Dhamma is de grootste gift* •
(Dhammapada, Gatha #354).

• *Spirituele wijsheid is een geschenk dat met inzicht en mededogen gedeeld moet worden en niet uitgebuit voor vulgair persoonlijk gewin. Wanneer wijsheid gecommmercialiseerd — 'vermarkt' — wordt, verliest ze haar zuiverheid en verwordt ze tot koopwaar, waardoor diepgaande inzichten een taxatie krijgen, wat hun transformerende kracht ondermijnt.* •

(Guy E. Dubois)

Om deze reden mag dit boek vrij gereproduceerd, gebruikt en verspreid worden—via elk medium of bestandsformaat—mits inachtneming van de clausules van de copyright licentie (CC BY-NC-SA 4.0) van Creative Commons Belgium

D/2026/Guy Eugène Dubois, uitgever
Zomerlaan 8/101 - 2580 Beerzel, België
gdubois.dharmabooks@gmail.com
<https://yatha-bhuta.com>

Vormgeving, Prepress & Design: GD
Gezet in Helvetica Neue
Papier: HVO wit FSC
Druk: Brave New Books, Rotterdam, NL
ISBN: 9789465386232 | NUR-Code: 718

INHOUD

INHOUD	5
INLEIDING	9
DE VIER VELDEN	13
HET VELD “DREMPEL”	17
I.1 DE TEKST VAN UDĀNA 8.3	19
I.2 UDĀNA 8.3 ALS KERN VAN DE BUDDHA-SĀSANA	27
I.3 HET ONGEBORENE – EEN AANWIJZING TOT BEVRIJDING	31
I.4 WAT OVERBLIJFT WANNEER HET ‘ZELF’ VERDAMPT	34
I.5 DE TAAL VAN HET ONZEGBARE	38
HET VELD “VERHELDERING”	41
II.1 ONWETENDHEID IN BOEDDHISTISCH PERSPECTIEF	43
II.2 ONTWAKEN IS NIET AFHANKELIJK VAN EEN GOD	46
II.3 VERGELIJKINGEN & METAFOREN	50
II.4 DIRECT ZIEN	52
II.5 DE DRIE POORTEN VAN BEVRIJDING & HET ONGEBORENE	54
II.6 HET ONZICHTBARE ZIEN	56
II.7 DE POORT NAAR HET ONGEBORENE	58
II.8 VAN WORDING NAAR HET ONGEBORENE	59
II.9 OVER VERGANKELIJKHEID EN HET ONGEBORENE	62
II.10 AFHANKELIJK ONTSTAAN, VANUIT HET ONGEBORENE	65
II.11 HET GECONDITONEERDE EN HET ONGEBORENE	68
II.12 HET GECONDITONEERDE VERSUS HET ONGEBORENE	71
II.13 LEEGTE EN BEWUSTZIJN: 2 WOORDEN, 2 WERELDEN	74
II.14 ZIEN ZOALS HET IS	76
II.15 WANNEER ‘WORDEN’ (BHAVA) TOT RUST KOMT	77
II.16 WAAR HET ONGEBORENE ZICHTBAAR WORDT	79
II.17 HET ONGEBORENE — NIET GOD, NIET BRAHMAN, NIET LĪLĀ	82
II.18 HET ONGEBORENE EN ANATTĀ	85
II.19 HET ONGEBORENE EN AFHANKELIJK ONTSTAAN	88
II.20 HET ONGEBORENE EN SAKKĀYA-DITṬHI	91
II.21 WANNEER ONDERRICHT ZICHZELF MOET LOSLATEN	94
II.22 NIET GEBOREN, NIET WORDEN	97
II.23 WAAR GEEN GEBOORTE IS	99
II.24 ‘WORDEN’ ALS VERSCHIJNING	101
II.25 HET OPHOUDEN VAN GEBOREN-WORDEN	103
II.26 TWEE PERSPECTIEVEN OP ERVARING	105
II.27 HET ONGEBORENE IN DE PĀLI-CANON	107
II.28 HET GEBORENE EN HET ONGEBORENE	110
II.29 BEWUSTZIJN, VERGANKELIJKHEID EN HET ONGEBORENE	112
II.30 VERSCHIJNEN EN VERDWIJNEN VAN ALLE VORMEN	114
II.31 HET ONGEBORENE EN DE VIJF HINDERNISSEN	116

II.32 HET STILLE HART VAN DE VIER WAARHEDEN	119
II.33 HET ONGEBORENE IS GEEN BESTEMMING	121
II.34 VIER BENAMINGEN, ÉÉN STILTE	123
II.35 HET ONGEBORENE ALS DIMENSIE VAN INZICHT	127
II.36 HET ONGEBORENE IS GEEN ERVARING	132
II.37 HET GEBORENE ALS SAṆKHĀRA	137
II.38 WAT NIET STERFT	140
II.39 WANNEER HET 'ZIEN' OPLOST IN HET ONGEBORENE	145
II.40 HET EINDE VAN DE HOOP OP EEN ANDER LEVEN	150
II.41 HET ONGEBORENE IS GEEN EINDPUNT	153
II.42 BETEKENIS ZONDER KERN	157
II.43 RUIMTE ALS ONTMANTELING	161
II.44 NERGENS TE VINDEN, OVERAL AANWEZIG	166
II.45 HET ONGEBORENE EN DE ILLUSIE VAN OVERDRACHT	170
HET VELD "VERDIEPING"	173
III.1 HET ONGEBORENE ALS DIRECT ZIEN	175
III.2 VERGANKELIJKHEID EN HET ONGEBORENE	177
III.3 DHAMMAKAYA EN HET ONGEBORENE	179
III.4 DIENSTBAARHEID ALS TRANSPARANTIE	181
III.5 HET ONGEBORENE EN DE UITDOVING	183
III.6 WAAR SAṂSĀRA EN NIBBĀNA OPLOSSEN	185
III.7 VERLANGEN EN WORDEN	187
III.8 VOORTSCHRIJDEND INZICHT IN HET ONGEBORENE	190
III.9 WANNEER HET GEBORENE DOORZICHTIG WORDT	192
III.10 DE POORT VAN VERGANKELIJKHEID	196
III.11 WAT TOT HET ONGEBORENE BEHOORT	201
III.12 STILTE EN HET WEGVALLEN VAN GRIJPEN	208
III.13 EENVOUD WANNEER GRIJPEN WEGVALT	209
III.14 HET NU ALS PLAATS VAN ZIEN	211
III.15 DHAMMA EN HET ONGEBORENE	212
III.16 HET ONGEBORENE LAAT ZICH NIET GRIJPEN	214
III.17 WANNEER 'WORDEN' OPHOUDT	216
III.18 ZONDER HOUVAST	218
III.19 WAAR STILTE SPREEKT, ONTVOUWT ZICH DHAMMA	220
III.20 DE TAAL VAN HET ONGEBORENE	222
III.21 HET ONGEBORENE ALS LEVENDE DHAMMA	225
III.22 ONTWAKEN TOT WAT NOOIT AFWEZIG WAS	228
III.23 VOORBIJ DE VORM	230
III.24 HET GEBRUIK VAN NEGATIE ALS BEVRIJDING	232
III.25 DE STILTE VOORBIJ REGELS EN RITUELEN	237
III.26 DE DANS VAN VORMEN RONDON STILTE	239
III.27 EEN MEDITATIE OVER INZICHT EN HET ONGEBORENE	240
III.28 HET ONGEBORENE EN DE VRIJHEID OM TE ZIEN	243

III.29 AAN DE OEVER VAN DEZELFDE STROOM	246
III.30 VANUIT HET ONGEBORENE	249
III.31 VANUIT HET PAD	251
III.32 HET ONGEBORENE ALS VOLTOOIING VAN DE DHAMMA	254
III.33 HET ONGEBORENE - BEVRIJDING ZONDER DOEL	257
III.34 GEEN IEMAND, GEEN IETS	259
III.35 DAT WAT NIET GEBOREN WORDT	261
III.36 VOORBIJ GELUKZALIGHEID. VOORBIJ DISCUSSIE.	264
III.37 ZONDER SPOOR VAN ONTSTAAN EN VERGAAN	267
HET VELD "TERUGKEER"	273
IV.1 EPILOOG	275
BIBLIOGRAFIE	279
VOETNOTEN	281

INLEIDING

Wie vertrouwd is met andere contemplatieve tradities zal hier misschien echo's herkennen. Dit boek volgt echter bewust één spoor: dat van de vroeg-boeddhistische leer, zoals overgeleverd binnen het theravāda. ¹

De Udāna behoort tot de Khuddaka Nikāya van de Sutta Piṭaka en bestaat uit korte, vaak contextloze uitspraken van de Boeddha.

Het zijn geen onderrichtingen in de gebruikelijke zin en evenmin systematische uiteenzettingen van leerstellingen. Wat hier klinkt, zijn geen vaststellingen over een werkelijkheid, maar uitingen die spontaan oplichten vanuit inzicht. ²

Een udāna ³ is een spontane uiting: een uitroep die voortspuit uit een concrete gebeurtenis, een wedervaren of een omstandigheid die zich voor de ogen van de Boeddha heeft voltrokken.

Zij ontstaat niet uit analyse of overweging, maar uit directe helderheid. ⁴ In deze uitspraken manifesteert zich dan ook een uitgesproken spontaniteit—een onmiddellijke respons op wat zich aandient.

Juist daardoor laten de Udāna-teksten de Boeddha zien in een andere toon en een andere stijl dan vele andere sutta's uit de Pāli-canon. Waar die vaak het resultaat zijn van zorgvuldig opgebouwde, analytische beschouwingen, spreken de udāna's vanuit eenvoud en directheid. Ze zijn niet bedoeld om iets uit te leggen, maar om een helder zien te laten oplichten.

Een volledige vertaling en bespreking van de Udāna verscheen eerder in mijn boek *Udāna—Geïnspireerde Uitspraken van de Boeddha* (2019). Daar werd de tekst filologisch, historisch en inhoudelijk benaderd.

Het perspectief van dit boek is een ander. Dit boek wil niet gelezen worden als een boek in klassieke zin, met een

lineaire opbouw, een voortgang in argumentatie of een samenhang die naar een conclusie toewerkt. Het is veeleer het ontvouwen van een contemplatief landschap—een open veld van teksten die elk op zichzelf staan en tegelijk met elkaar resoneren. Wat hier verschijnt, ontvouwt zich niet als een weg, maar als het geleidelijk wegvallen van de nood aan een weg. De teksten kunnen afzonderlijk gelezen worden, in wisselende volgorde, of herhaald worden opgenomen. Dit boek reikt geen inleidend overzicht aan en biedt geen houvast in de gebruikelijke zin.

Niet om een geheel te construeren, maar om ruimte te laten ontstaan waarin kijken—zien en weten (*janāmi passāmi; janāmi paśyāmi*)⁵—mogelijk wordt. Wat terugkeert, keert niet terug als herhaling, maar als benadering—een naderen zonder toeëigening. Geen verdieping door het opstapelen van inzichten of betekenissen, maar door vertraging, waarin uiteindelijk niets hoeft te worden bereikt.

In die zin kan dit boek gelezen worden als een vorm van stille beoefening. Niet als een oefening met stappen of doelen, maar als een in rust verblijven bij wat zich niet laat vastleggen. Lezen wordt hier geen verzamelen van inzichten, maar een langzaam vertrouwd raken met openheid.

Hier wordt één enkele *udāna*-uitspraak aangeraakt als toegang tot wat in dit boek centraal staat.

Woord voor woord. Niet om hun betekenis definitief vast te leggen, maar om ruimte te laten voor wat zich aan elke fixatie⁶ onttrekt. Soms overheerst stilte. Zwijgend. Want ook zwijgen kan helder spreken.

De korte uitspraak die bekendstaat als *Udāna 8.3* neemt een bijzondere plaats in. Zij behoort tot de meest sobere en tegelijk meest radicale passages in de Pāli-canon en wordt traditioneel gelezen als een aanduiding van het Ongeborene (*ajāta; id.*) en het Ongeconditioneerde (*asaṅkhata; asaṃskṛta*).⁷

In deze *udāna* wordt niets onderwezen, niets uitgelegd, niets voorgeschreven. De Boeddha reikt geen methode aan en wijst geen pad aan. Hij zegt slechts dat er het Ongeborene is

—en dat, indien dit er niet zou zijn, bevrijding uit het geborene niet mogelijk zou zijn.

Juist door deze soberheid worden de woorden vaak te snel gelezen, geïnterpreteerd of ingevuld. Men voegt er ideeën aan toe over metafysische werkelijkheden of spirituele verwachtingen. Maar wie dat doet, mist wat de tekst zelf al voltrekt: elke mogelijkheid om het Ongeborene te zien, verdwijnt zodra men het vastlegt, conceptualiseert of zich toeëigent.

Wat volgt in dit boek is daarom geen commentaar en geen synthese. Er wordt niets afgerond en niets samengebracht. Er wordt enkel gekeken—soms langzaam, meestal aarzelend—naar woorden die precies door hun ontkennend karakter elke ruimte openlaten, zonder te besluiten.

Wat hier verschijnt, wil niet leiden, niet ordenen, niet verbinden, maar enkel verwijzen naar wat niet door tijd, ontstaan of voorwaarden begrensd wordt—zonder het tot een 'iets' te maken.

Niet om te begrijpen wat het Ongeborene is.
Maar om te zien wat het nooit geweest is.

Het Ongeborene ontstaat niet en wordt niet voortgebracht.
Het wordt zichtbaar waar het voortdurende ontstaan en vergaan helder wordt gezien—en het grijpen stilvalt.

DE VIER VELDEN

Dit boek bestaat uit vele afzonderlijke teksten, ontstaan op verschillende momenten, zonder vooraf ontworpen geheel. Zij vormen geen doorlopende verhandeling en volgen geen vooraf uitgestippeld traject om enig vooropgesteld resultaat te bereiken.

De teksten zijn niet geschreven om elkaar te verklaren, aan te vullen of te vervolmaken. Geen enkele tekst bereidt een volgende voor, geen enkele sluit iets af. Wat hier verschijnt, ontstond telkens opnieuw vanuit een ogenblik van kijken, niet vanuit een plan of een doel.

Daarom laat dit boek zich niet lezen als een weg die men aflegt, noch als een betoog dat naar een conclusie toewerkt. Het nodigt niet uit tot voortgang, verdieping of afronding. Zelfs elk verlangen om te begrijpen, te ordenen of verband te construeren wordt hier niet ondersteund.

Wat samenhang vertoont, doet dat niet omdat het is opgebouwd, maar omdat het resoneert. Niet als een geordend systeem, maar als een vrij veld. Niet in tijd, maar in nabijheid.

Om binnen die openheid toch een zachte oriëntatie mogelijk te maken, wordt hier gesproken over vier velden. Niet als opeenvolgende stappen. Niet als een weg die bewandeld moet worden. Niet als een ontwikkeling die voltooid raakt.

De velden vormen geen structuur die iets ordent, maar een landschap dat zich aan de blik van de aandachtige beoefenaar ontvouwt.

De velden beschrijven geen beweging in de tijd. Zij kunnen zich in elk moment tegelijk aandienen. Soms is er eerst Drempel, soms Verheldering, soms Verdieping, soms Terugkeer. Soms vallen zij samen. Hun benamingen zijn niet bedoeld als etiketten, maar als zachte oriëntatiepunten binnen een open ruimte.

Wat hier wordt aangeduid als velden, laat zich niet begrijpen als een opeenvolging, maar als een subtiel verschuiven van hoe wordt vastgehouden. Soms als een hapering, soms als een verheldering, soms als een verdiepen waarin zelfs het zien zijn houvast verliest, soms als een terugkeren naar het gewone—zonder iets dat wordt meegenomen.

De vier velden zijn niet ingevoerd om het Ongeborene uit te leggen, te verduidelijken of toegankelijk te maken.

Zij dienen geen begripsvorming en reiken geen interpretatie aan. Hun functie is veeleer om te voorkomen dat wat hier wordt aangeraakt onmiddellijk opnieuw wordt ingepast in lineair denken, betekenisopbouw of spirituele toeëigening.

Zonder deze velden zou het lezen onvermijdelijk terugvallen in vertrouwde schema's: een begin en een einde, een voortgang, een verdieping, een resultaat. Precies daar zou het Ongeborene opnieuw worden ingepast in wereldse denkpatronen—en daarmee uit het zicht verdwijnen.

De vier velden maken geen einde aan misvattingen door ze te corrigeren of te vervangen. Zij nemen enkel de bodem weg waarop zij telkens opnieuw ontstaan.

Zij voorkomen niet dat de lezer denkt, maar dat denken zichzelf organiseert als weg, als voortgang of als bezit. Zij bieden geen alternatief voor rechtlijnig lezen, maar laten zien waar lineariteit zich ongemerkt opnieuw opdringt. Zij bestrijden geen spirituele toeëigening, maar maken zichtbaar hoe snel zelfs het meest open inzicht tot eigendom verwordt.

Wat hier verdwijnt, is geen fout begrip dat door iets beters vervangen moet worden, maar de neiging om wat verschijnt onmiddellijk vast te leggen. In die zin bieden de velden geen antwoord.

Zij laten slechts datgene wegvallen waardoor een antwoord nodig leek.

Wat hier als velden wordt aangeduid, vraagt geen indeling, maar enkel een voorlopig benoemen—niet om vast te leggen, maar om te kunnen verwijzen zonder iets te bepalen.

Het eerste veld heb ik de naam **Drempel** gegeven. Het staat aan de rand van taal. De teksten hier openen geen onderwerp en bouwen geen kader. Zij vertragen het verlangen om te begrijpen.

Zij nodigen niet uit tot analyse, maar tot stil worden. Wat hier verschijnt, wil niets verklaren. Het wil iets laten aanvoelen. Niet om iets te leren, maar om het vanzelfsprekende, het gewoontegetrouwe, het geconditioneerde te laten wankelen.

Drempel is geen begin. Het is een hapering. Een kort stilstaan bij het feit dat men al te lang onderweg dacht te zijn.

Het tweede veld heet **Verheldering**. Hier wordt niet geprobeerd nieuwe inzichten toe te voegen, maar zichtbaar te maken waar oude aannames ongemerkt blijven doorwerken. Wat hier aan het licht komt, is niet wat het Ongeborene is, maar wat het nooit geweest is.

Misvattingen lossen niet op door strijd, maar door gezien te worden. Verheldering is geen verrijking. Het is vereenvoudiging. Niet door iets toe te voegen aan ervaring, maar door te zien waar ervaring onnodig wordt ingekleurd en met betekenis en identificatie wordt bekleed.

Het derde veld draagt de naam **Verdieping**. Wat eerder werd aangeraakt, mag hier dieper doorwerken, zonder richting, zonder doel. Niet door intensivering, maar door verzachting.

Verdieping is geen beweging naar binnen, maar het wegvallen van de behoefte om ergens naartoe te gaan. Wat dieper wordt, is niet de inhoud, maar de stilte waarin inhoud verschijnt.

Het vierde veld heet **Terugkeer**. Dit veld wijst niet vooruit. Het keert niet terug naar het begin, maar naar het gewone. Niet als herhaling, maar als eenvoud. Wat gezien werd, wordt niet vastgehouden. Het wordt spontaan geleefd. Niet

als toepassing. Niet als methode. Niet als verlangen. Niet als afkeer. Maar als vanzelfsprekendheid. Terugkeer heeft niets triomfantelijks. Er is niets bereikt. Er is niets voltooid. Alleen het gewone blijft over. Zoals het is. Niet zoals ‘wij’ het wensen.

Dit geheel van velden vormt geen systeem. Geen leer. Geen doctrine. De velden zijn slechts aanduidingen, zoals men in de schemering vier windrichtingen kan noemen zonder dat de ruimte daardoor verdeeld raakt.

Wie de velden als begrippen vastzet, verliest hun functie. Wie ze losjes leest, herkent hun richtingloosheid.

Dit boek vraagt niet om lineair gelezen te worden. Teksten kunnen afzonderlijk worden benaderd. In willekeurige volgorde. Herhaald. Niet om samenhang te vinden, maar om ontvankelijk en nabij te blijven.

Ontvankelijkheid is hier belangrijker dan begrip, omdat begrip geneigd is vast te leggen wat slechts wil gezien worden.

Nabijheid is belangrijker dan overzicht, omdat overzicht de lezer buiten de tekst plaatst, terwijl deze teksten vragen om te verblijven en te rusten bij wat zich toont.

Wat hier verschijnt, wil niets bijeenbrengen. Het wil niets afronden. Het wil niets bevestigen. Het wil slechts ruimte laten voor zien. Direct zien (yathābhūta-nāṇadassana; yathābhūta-jñānadarśana).⁸

HET VELD “DREMPEL”

De teksten in dit veld willen niets openen in de gebruikelijke zin. Zij vormen geen inleiding, geen voorbereiding en geen aanloop. Zij dragen geen thema aan en schetsen geen kader. Wat hier verschijnt, is niet bedoeld om begrepen te worden, noch om te plaatsen binnen een samenhang. Zij wijzen niet vooruit en bouwen niets op.

Drempel is geen beginpunt. Het kent geen begin en geen einde. Het is een ogenblik waarop het verlangen om te begrijpen even tot rust mag komen.

Niet omdat begrijpen onjuist zou zijn, maar omdat wat hier wordt aangeraakt zich niet toont via het opstapelen van betekenis.

Deze teksten bewegen in de nabijheid van stilte. Niet als onderwerp, niet als ervaring, maar als toon. Zij spreken niet over iets. Zij spreken vanuit een openheid. En soms spreken zij zelfs helemaal niet.

Wat hier klinkt, wil niets verklaren. Het laat iets haperen. Een vanzelfsprekendheid die even zijn grip verliest. Een vertrouwdheid die niet langer steun biedt. Een lichte verschuiving in hoe gekeken wordt.

Drempel verwijst niet naar een andere werkelijkheid. Er wordt geen sluier opgelicht en geen verborgen laag onthuld. Wat hier wordt aangeraakt, is niet elders. Het is niet achter, niet boven, niet voorbij.

Het is niet iets anders dan wat altijd al nabij was, maar zelden werd opgemerkt omdat het niets eist.

De teksten in dit veld benaderen het Ongeborene niet als begrip, niet als idee, niet als hoogste principe.

Zij omcirkelen niets en benoemen niets. Zij laten ruimte.

Niet om iets te laten verschijnen, maar om te laten verdwijnen wat het zien voortdurend vult: begrip, richting, verwachting, betekenisgeving.

Drempel is de plek waar men even ophoudt onderweg te zijn. Niet omdat men aangekomen is. Niet omdat men weet waarheen. Maar omdat de gedachte van onderweg te zijn zelf begint te vervagen.

Er wordt hier niets gevraagd. Geen houding. Geen techniek. Geen inspanning.

Alleen een bereidheid om niet meteen te antwoorden. Om een zin niet af te maken. Om een gedachte niet te volgen. Om een neiging niet te voeden. Niet als oefening. Niet als methode. Maar als een vanzelfsprekende pauze.

De teksten in dit veld zijn niet bedoeld om na elkaar gelezen te worden. Ook niet om begrepen te worden als samenhang. Zij kunnen afzonderlijk worden benaderd. Op verschillende momenten. In willekeurige volgorde. Zoals men een steen kan oprapen zonder bedoeling.

Wat hier verschijnt, wil geen beweging veroorzaken. Het wil niets in gang zetten. Het wil niets oplossen. Het wil slechts laten zien dat er niets hoeft te worden opgelost.

Drempel is geen uitnodiging tot zoeken. Het is een invitatie om even niet te zoeken. Geen verdieping. Geen verbreding. Geen verrijking.

Een hapering.

Een klein ogenblik waarin het bekende niet langer direct antwoord geeft. En misschien, heel even, een openheid waarin niets gezegd hoeft te worden.

Het Ongeborene ontstaat niet en wordt niet voortgebracht. Het wordt zichtbaar waar het voortdurende ontstaan en vergaan helder wordt gezien—en het grijpen stilvalt.

I.1 DE TEKST VAN UDĀNA 8.3

Deze eerste tekst vraagt geen aandacht in de gebruikelijke zin. Zij nodigt niet uit om iets te begrijpen, en evenmin om iets vast te houden. Ze beweegt in de nabijheid van taal, maar met een lichte terughoudendheid tegenover betekenis.

Pas daarna wordt zichtbaar wat hier gebeurt: geen interpretatie, geen doctrinaire uitleg, maar ontleding.

Niet om de Udāna 8.3 te verklaren, en evenmin om haar betekenis vast te leggen, maar om de woorden langzaam te openen, één voor één, alsof hun lading aandachtig wordt vrijgemaakt.

Pāli

• *Atthi, bhikkhave, ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ. No ce taṃ, bhikkhave, abhaviṣṣa ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ, na yidaṃ jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyetha.*

Yasmā ca kho, bhikkhave, atthi ajātaṃ abhūtaṃ akataṃ asaṅkhatāṃ, tasmā jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa nissaraṇaṃ paññāyatī. ♪

Nederlandse vertaling

• *Er is, Monniken, het Ongeborene, het Niet-gewordene, het Niet-geschapene, het Niet-geconditioneerde.*

Als, Monniken, dit Ongeborene, dit Niet-gewordene, dit Niet-geschapene, dit Niet-geconditioneerde er niet zou zijn, dan zou er hier geen ontkomen mogelijk zijn aan het geborene, het gewordenene, het geschapene, het geconditioneerde.

Maar omdat het Ongeborene, het Niet-gewordene, het Niet-geschapene, het Niet-geconditioneerde er is, is het mogelijk te ontkomen aan het geborene, het gewordenene, het geschapene, het geconditioneerde. ♪

Wat hier gebeurt, kan gelezen worden als een ontleding van taal: een zacht vrijmaken van wat deze woorden niet zijn. Tegelijk is het een benadering van stilte, waarin betekenis niet wordt toegevoegd, maar vanzelf wegvalt.

De tekst leest deze udāna niet als leerstelling, maar als een spoor van aanwijzingen dat uitnodigt tot stilstand, tot vertraging van het begrijpen, tot het loslaten van de neiging om er iets van te maken.

Atthi — “Er is”

De tekst begint met een woord dat bijna niets lijkt te zeggen: *atthi—er is*. Geen beschrijving, geen verklaring, geen oorsprong. Geen '*het is ontstaan*', geen '*het wordt*', geen '*het is gemaakt*'. Enkel dit: '*er is*'.

Deze eenvoud is niet toevallig.

Atthi zet geen proces in gang, en wekt geen verwachting van een methode. Het is geen uitnodiging om iets te produceren. Het is een nuchtere vaststelling die de lezer meteen uit de sfeer van 'doen' en 'worden' haalt. Nog vóór er een begrip verschijnt, wordt de taal zelf stilgezet: '*er is*'.

In deze context markeert *atthi* een subtiele grens.

Het zegt niet dat het Ongeborene een 'ding' is. Het bevestigt enkel dat er '*een mogelijkheid is*' die niet binnen het domein van het geconditioneerde valt.

Atthi opent dus geen metafysisch raam; het laat een uitweg zien uit een gemaakte misvatting, uit een begoocheling die we ons zelf—uit pure onwetendheid—hebben wijsgemaakt.

Het wijst niet naar een object, maar naar datgene wat niet als object kan worden benaderd.

Bhikkhave — “monniken”

Bhikkhave is de aanspreekvorm voor *monniken*. Het woord plaatst de uitspraak niet in een kosmische leegte, maar in

een concrete context van beoefening, van luisteren, van ontvankelijkheid.

Niet als een 'boodschap aan de wereld', niet als de woorden van een god of een profeet, maar als een directe toespraak van een menselijke gids die tot inzicht is gekomen en zich richt tot zijn lotgenoten die de Dhamma als richtsnoer hebben genomen in hun leven.

Toch is dit woord niet exclusief. Het markeert geen groep die iets bezit dat anderen (nog) niet hebben. Het refereert naar een houding: eenvoud, beschikbaarheid, dienstbaarheid en het neerleggen van wat niet langer gedragen hoeft te worden.

In mijn aanvoelen doet de aanspreektitel *Bhikkhave* de uitspraak landen: dit gaat niet over theorie, maar over een beoefening die uitmondt in bevrijding.

Ajātaṃ — “Ongeboren”

Dan verschijnt het eerste ontkennende kernwoord: *ajātaṃ*—*niet-geboren*.⁹ Geboorte mag in de Buddha-sāsana nooit begrepen worden als louter biologisch. 'Geboren' (jāti; id.) staat ook voor: worden, opkomen, verschijnen, intreden in tijd, herkenbaar worden.

Ajātaṃ—*ongeboren, niet-geboren* wijst naar wat geen begin heeft, naar wat niet verschijnt als iets dat op een bepaald moment ontstaat.

Het staat volledig buiten het wereldse patroon waarin alles wat gekend wordt opkomt, bestaat en weer verdwijnt. *Niet-geboren* betekent hier: niet binnen het bereik van ontstaan. Niet binnen het domein van saṃsāra (id.). En juist daardoor kan *ajātaṃ* niet in ons normale, wereldse (lokiya; laukika) kader geplaatst worden.

Alles wat wij 'kennen' wordt geboren in ervaring: een gedachte, een gevoel, een gewaarwording, een herinnering.

Ajātaṃ wijst naar wat *niet* zo verschijnt.

Abhūtaṃ — “Niet-geworden”

Abhūtaṃ gaat een stap verder dan *ongeboren*. Er is immers niet enkel geen begin—een ‘ontstaan’—maar ook geen doorlopend proces.

Worden (bhūta; id.) staat voor de continue beweging van verandering: *dit* wordt *dat*, dit groeit, dit vermindert, dit verschuift, dit verouderd, dit sterft...

Met *abhūtaṃ* wordt elke ontwikkeling uitgesloten. Het Ongeborene is niet iets dat *aan het worden is*, niet iets dat in tijd rijpt tot iets anders. Het is niet onderhevig aan gradatie of verfijning.

Dit woord snijdt een uiterst subtiele verwachting door: de verwachting dat bevrijding het resultaat is van een opbouw.

De tekst ontnemt die beweging niet door te ontkennen dat er beoefening is, maar door te laten zien dat wat hier wordt aangewezen niet op die wijze kan ontstaan.

Akataṃ — “Niet-geschapen”

Akataṃ staat diametraal tegenover alles wat gemaakt wordt: scheppen, creëren, doen en maken. In ons leven grijpt het 'ik' voortdurend in: het fabriceert identiteit, het produceert standpunten, het bouwt veiligheid, het weeft onze ervaringen tot verhalen en drama's. Zelfs stilte kan gemaakt worden, zodra we haar willen bezitten.

Akataṃ ontnemt die greep. Het Ongeborene is niet het product van handelen, niet het resultaat van een prestatie, niet de bekroning van wilskracht. Wat gemaakt is, is samengesteld, is geconditioneerd. Wat samengesteld is, valt uit elkaar: het bevat geen vastheid. *Akataṃ* wijst naar wat niet causaal opgebouwd wordt en daardoor niet kan instorten.

Dit woord bewaart en bewaakt ook nederigheid. Het maakt elk bezit, elke toeëgening onmogelijk: er is niemand die kan zeggen '*ik heb dit gemaakt*'.

Asaṅkhatam — “Niet-geconditioneerd”

Dit is het woord dat alles samenvat én alles openlaat: *asaṅkhatam*—*niet-geconditioneerd*. Het geconditioneerde (saṅkhata; saṃskṛta) is wat ontstaat door oorzaken en voorwaarden, afhankelijk van aandacht, gehechtheid, tijd, steun, opvoeding—kortom: door omstandigheden. Het omvat het hele veld van geconditioneerdheid.

Asaṅkhatam wijst naar wat niet door oorzaken (hetu; id.) en voorwaarden (paccaya; pratyaya) wordt gedragen. Niet omdat het 'ergens anders' is, maar omdat het niet onderhevig is aan de wet van ontstaan en vergaan. Het is geen verfijnde versie van het geconditioneerde.

Het behoort tot een totaal andere orde—zonder dat dit als een aparte werkelijkheid kan worden opgevat.

Hier raakt de tekst de kern van afhankelijk ontstaan (paṭicca samuppāda; pratīyasamutpāda), zonder het expliciet te benoemen. Alles wat geconditioneerd is, staat in relatie, bestaat in onderlinge afhankelijkheid.

Asaṅkhatam verwijst naar wat niet in die keten van afhankelijkheid valt en daardoor werkelijke bevrijding mogelijk maakt.

No ce tam ... abhaviṣṣa — “als dit er niet zou zijn”

Na de vaststelling *atthi* volgt een voorwaardelijke wending: *no ce tam ... abhaviṣṣa*—*als dit er niet zou zijn*. De tekst opent hier geen hypothetisch betoog om iets te bewijzen, maar maakt een existentieel onderscheid zichtbaar.

De Boeddha zegt niet *hoe* het Ongeborene er is, en ook niet *waarom*. Hij zegt alleen: *als dit er niet zou zijn*, dan zou iets wezenlijks onmogelijk zijn. Daarmee wordt het Ongeborene niet verklaard, maar wel onmisbaar als voorwaarde tot bevrijding—niet als oorzaak.

Belangrijk is wat hier niet gebeurt.

Er wordt geen scheppingsverhaal geïntroduceerd, evenmin een metafysische noodzaak. De tekst blijft volledig binnen het kader van bevrijding: dat wat het verschil maakt tussen gebondenheid en bevrijding.

Jātassa bhūtassa katassa saṅkhatassa — “van het geborene, het gewordenene, het geschapene, het geconditioneerde”

Deze cascade van woorden benoemt het volledige domein van wat ervaren wordt. Alles wat verschijnt valt hieronder.

Het geborene, het gewordenene, het geschapene, het geconditioneerde vormt geen opsomming van verschillende dingen, maar een meervoudige aanduiding van één en dezelfde werkelijkheid, bekeken vanuit verschillende hoeken.

- Geboren—wat verschijnt.
- Geworden—wat verandert.
- Geschapen—wat samengesteld is.
- Geconditioneerd—wat afhankelijk is van oorzaken en voorwaarden.

Samen omschrijven deze woorden het veld waarin het leven zich afspeelt zoals wij het kennen. Niet als een probleem op zich, maar als het domein waarin onwetendheid (*avijjā*; *avidyā*) en misvatting (*micchā diṭṭhi*; *mithyā dr̥ṣṭi*) werkzaam zijn.

De tekst veroordeelt dit niet. Zij benoemt het slechts, nauwkeurig, zonder pathos. Het is zoals het is.

Nissaraṇaṃ — “ontkomen”, “bevrijding”

Dan verschijnt het sleutelwoord van de *udāna*: *nissaraṇaṃ*. Vaak vertaald als *ontkomen*, soms als *uitweg of bevrijding*.

Het begrip kan misleidend zijn als het gelezen wordt als een beweging weg van de wereld, haast als een ontsnapping uit het bestaan.

In deze context betekent *nissaraṇaṃ* niet het verlaten van het geconditioneerde, maar het niet langer gevangen zijn in

misvatting. Het gaat niet om *afstand*, maar om *inzicht*, om *helderheid*. Niet om ergens anders te (willen) zijn, maar om de verwarring te doorzien.

Daarom zegt de tekst niet dat het geconditioneerde moet verdwijnen. Zonder het Ongeborene zou *er geen nissaraṇa zichtbaar zijn*—geen mogelijkheid om het geconditioneerde niet als zelf te beschouwen.

Paññāyetha / paññāyatī — “wordt zichtbaar”

Het werkwoord *paññāyetha* (respectievelijk *paññāyatī*) is cruciaal. Het betekent niet '*ontstaat*' en niet '*wordt gemaakt*', maar '*wordt zichtbaar*' of '*wordt doorzien*'.

Het duidt op inzicht dat zich manifesteert als paṭivedha (prativedha)—niet als kennis die verworven wordt, maar als wijsheid die zich ontvouwt.

Bevrijding verschijnt hier niet als iets dat *geproduceerd* wordt, maar als iets dat *gezien* (janāmi passāmi; janāmi paśyāmi) wordt.

Dit bevestigt opnieuw de richting van de tekst: geen *doen*, geen *worden*, geen *bereiken*. Alleen het wegvallen van het *niet-zien*.

Waar het Ongeborene niet wordt herkend, blijft bevrijding onzichtbaar. Waar het Ongeborene wordt gezien, wordt bevrijding evident—niet als ervaring, maar als inzicht.

Yasmā ca kho ... tasmā — “omdat ... daarom”

De laatste beweging van deze cryptische tekst is eenvoudig en sluitend.

Omdat het Ongeborene er is, *daarom* is *nissaraṇa* zichtbaar. Geen causaliteit in tijd, geen hiërarchie, geen ladder. Alleen een existentieel verband: *dit* maakt *dat* mogelijk.

De tekst keert hiermee terug naar waar zij begon. Ze sluit geen cirkel, ze opent hem. Er is geen conclusie, geen dogma, geen oproep. Alleen een aanwijzing die zichzelf

bevestigt door haar eenvoud—zonder omwegen, zonder conceptuele overdaad.

I.2 UDĀNA 8.3 ALS KERN VAN DE BUDDHA-SĀSANA

De leer van de Boeddha laat zich niet herleiden tot één tekst. Zij ontvouwt zich in vele woorden en vormen. En toch zijn er uitspraken die uitnodigen tot loslaten—niet van de leer, maar van de neiging om haar vast te houden.

Udāna 8.3 is zo'n uitspraak. Niet omdat zij alles zegt, maar omdat zij niets toevoegt.

Wat de Boeddha hier aanduidt, is geen onderdeel van de leer zoals andere onderdelen dat zijn, en ook geen voltooiing ervan. Het Ongeborene wordt niet gepresenteerd als een eindpunt, noch als een hoogste staat. Het wordt enkel aangeduid als datgene zonder welke bevrijding niet mogelijk is. Zonder uitleg. Zonder voorwaarden (paccayā; pratyaya).

Juist daardoor raakt deze korte udāna aan de kern van de Buddha-sāsana.

Het geconditioneerde als veld van misvatting

De Boeddha spreekt in Udāna 8.3 niet over lijden (dukkha; duḥkha), verlangen (taṇhā; tṛṣṇā) of onwetendheid (avijjā; avidyā).

En toch zijn deze kernbegrippen onderhuids aanwezig. Het geborene en het geconditioneerde vormen het domein van ervaring—het veld van saṃsāra, waar alles verschijnt, verandert en verdwijnt.

De udāna wijst dit domein niet af en verklaart het veld (gocara; id.) niet tot illusie. De Boeddha stelt enkel vast dat zolang dit wordt aangezien voor wie wij zijn, bevrijding onmogelijk blijft. Niet omdat het verkeerd is, maar omdat het vergankelijk is.

Wat vergankelijk is, kan geen dragende grond zijn.

Hier raken de drie kenmerken van het bestaan (tilakkhaṇa; trilakṣaṇa) elkaar, zonder expliciet genoemd te worden.

Vergankelijkheid (anicca; anitya) in het geworden (bhava; id.). Onbevredigdheid (dukkha; duḥkha) in hechting (upādāna; id.). Zelfloosheid (anattā; anātman) in het ontbreken van een kern die standhoudt.

Udāna 8.3 wijst hiernaar, zonder het te analyseren.

Afhankelijk ontstaan als domein van gebondenheid

Ook afhankelijk ontstaan (paṭicca samuppāda; paṭītyasamutpāda) wordt in deze uitspraak niet uiteengezet. Er is geen keten, geen volgorde, geen twaalf schakels. En toch is het patroon aanwezig. Het geconditioneerde is dat wat ontstaat in afhankelijkheid van oorzaken en voorwaarden.

Juist daarom kan het op zichzelf niet tot bevrijding leiden.

Udāna 8.3 doorbreekt dit patroon niet door het te ontkennen, maar door te tonen dat bevrijding er geen deel van uitmaakt. Paṭicca samuppāda beschrijft het domein van gebondenheid: saṃsāra. Zolang men bevrijding zoekt binnen wat ontstaat en vergaat, blijft men binnen dezelfde kring bewegen.

Niet uit onwil, maar uit misvatting.

De weg naar bevrijding is het helder zien, het niet langer meestappen in begoocheling, het laten uitdoven zonder het door iets te vervangen. Waar niets meer ontstaat uit onwetendheid, wordt niets nieuws gevonden, maar wordt zichtbaar wat nooit geboren werd.

De sutta wijst daarom niet naar een andere wereld, maar naar een ander zien (paññā; prajñā).

Nibbāna niet als ervaring, maar als nissaraṇam

In veel boeddhistische teksten wordt nibbāna (nirvāṇa) beschreven in beelden en metaforen. Soms als vrede, soms als uitdoving, soms als het Ongeborene.

In Udāna 8.3 kiest de Boeddha resoluut voor geen beeld en geen metafoor. De udāna zegt enkel dat zonder het Ongeborene geen nissaraṇaṃ (niḥsaraṇa) mogelijk is.

Nissaraṇaṃ is hier geen ontsnapping en geen overgang naar een andere ‘plaats’. Het is het beëindigen van een misvatting, het opheffen van micchā-diṭṭhi (mithyā-dṛṣṭi).

Wanneer het geconditioneerde niet langer wordt aangezien voor ‘zelf’ of ‘mijn’, verliest het zijn dwingende greep. Het blijft verschijnen, maar zonder dwingende kracht.

Zo wordt nibbāna niet voorgesteld als een ervaring die men kan hebben, maar als een inzicht waarin niets meer hoeft vastgehouden te worden. Niet als iets dat ontstaat, maar als wat zichtbaar wordt wanneer niet-zien ophoudt.

Udāna 8.3 als toetssteen van bevrijding

De Buddha-sāsana is geen systeem dat men moet *beheersen*, maar een weg van bevrijding die zich spontaan *voltrekt* door inzicht. Alles wat de Boeddha onderwees—ethiek (sīla; id.), meditatie (samādhi; id.), wijsheid (paññā; prajñā)—staat ten dienste van dit ene onderscheid: het verschil tussen wat geconditioneerd is en wat niet.

Udāna 8.3 maakt dat onderscheid bijzonder helder.

Het laat zien waarom beoefening nodig is, zonder haar te beschrijven. Het wijst bevrijding aan, zonder haar te definiëren. Het opent de mogelijkheid van bevrijding, zonder een methode te geven.

In die zin schraagt deze korte tekst de hele leer, niet als samenvatting, maar als essentie. Niet omdat alles erin staat, maar omdat niets haar tegenspreekt.

Geen toevoeging, geen afronding

Wie Udāna 8.3 ziet, heeft niets nieuws geleerd.

Wat verandert, is enkel dat wat niet langer beschouwd wordt als iets anders dan wat het is.

Daarom vraagt deze uitspraak geen instemming en geen uitleg, maar wijze aandacht (yoniso manaskāra; yoniso manaskārah),¹⁰ en het loslaten van de behoefte om haar te begrijpen.

